

**LA DONA MEDIEVAL
A TRAVÉS DE LA LITERATURA
VALENCIANA DEL S. XV**

CONTINGUTS

JUSTIFICACIÓ I OBJECTIUS	3
1. Procediments	4
2. Introducció	5
3. Tirant lo Blanc – Joanot Martorell	6
3.1. Autor	6
3.2. Obra	6
3.3. Estudi de la dona	9
4. L'espill – Jaume Roig	23
4.1. Autor	23
4.2. Obra	23
4.3. Estudi de la dona	26
5. Conclusions	39
6. Bibliografia i webgrafia	43

JUSTIFICACIÓ I OBJECTIUS

Aquest treball de recerca vol fer un retrat de la dona en l'època medieval, quin paper tenia en la societat, com era concebuda, els seus costums i vida quotidiana. Això ho aconseguirem fent un viatge per la literatura de la baixa edat mitjana situant-nos en el segle XV, amb grans obres com són el *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell i l'*Espill* de Jaume Roig. Aquestes obres tenen un gran contingut social, pel que podem extreure molta informació i contrastar-la per oferir així una visió més completa i mostrar els diferents punts de vista que ja existien en aquesta època.

He triat aquest tema perquè la dona ha estat sempre un tema de controvèrsia, i fins i tot avui dia ho continua sent. M'he volgut centrar en una època on van haver molts canvis i transicions, i no hi ha res millor per conèixer el passat que la documentació; a través dels llibres coneixerem no només la societat, sinó també el pensament de l'autor que també forma part de l'època com un personatge més.

Per què l'Edat Mitjana? Ben sabut és que el segle XV és el segle d'or de les lletres valencianes, per això, tenint en compte que volia treballar la literatura de la nostra llengua, no vaig veure millor època per fer la meva recerca. També va influir que el curs passat (primer de batxillerat) ja vaig rebre iniciació en les classes de literatura catalana sobre l'època medieval i les seves obres, a més a més vaig tenir l'oportunitat de llegir una adaptació de *Tirant lo Blanc* sobre els capítols amorosos.

Un cop feta aquesta introducció a l'època, la seva societat i explicat la tria del treball, procedim a conèixer els **objectius** d'aquesta recerca:

- Aprofundir coneixements d'aquesta època i aprendre a analitzar una societat a través de la seva literatura contemporània.
- Conèixer millor dos dels autors més importants del segle d'or valencià i les seves obres més destacades.
- Conèixer la dona i el seu entorn en l'Edat Mitjana.
- Veure l'evolució del paper femení en la història.

1. PROCEDIMENTS

Per elaborar un treball d'àmbit literari es necessita una base històrica, sobretot si, com és en aquest cas, es tracta de descriure-la, extreure-hi els costums i captar l'essència. Per això és primordial informar-se abans de començar a llegir, tot i així vaig a explicar els procediments que he seguit:

1. RECERCA D'INFORMACIÓ. El primer que vaig fer només començar va ser buscar informació sobre l'Edat Mitjana en l'àmbit general i després en el valencià. Un cop ho vaig entendre i vaig escriure allò que em va semblar rellevant vaig centrar-me en els aspectes femenins. No només vaig usar internet, em van ajudar dos llibres anomenats: *Historia Universal de la Edad Media* i *Historia de la vida privada*, els quals podreu trobar en la bibliografia al final del document. També vaig llegir-me *Lletra de batalla a Tirant Lo Blanc*, escrit per *Mario Vargas Llosa* per contextualitzar. Un cop superat aquest punt vaig procedir a:

2. LECTURA DE L'OBRA TIRANT LO BLANC. Vaig decidir començar amb la lectura de *Tirant lo Blanc* perquè després de llegir-me els capítols amorosos vaig pensar que em resultaria més fàcil ja que el tema no em venia de nou. Mentre feia la lectura, he anat anotant tots aquells aspectes del llibre que m'han semblat i ho he classificat segons el capítol, la temàtica i personatges adients al tema per fixar-me una estructura de treball i organitzar-me.

3. REDACCIÓ DE TIRANT LO BLANC. Finalment he transformat tota la informació en un text coherent relacionant les diferents parts i continguts.

4. LECTURA DE L'ESPILL. El següent pas fou la lectura de l'*Espill* de *Jaume Roig* amb la mateixa dinàmica que vaig seguir amb el Tirant.

5. REDACCIÓ DE L'ESPILL.

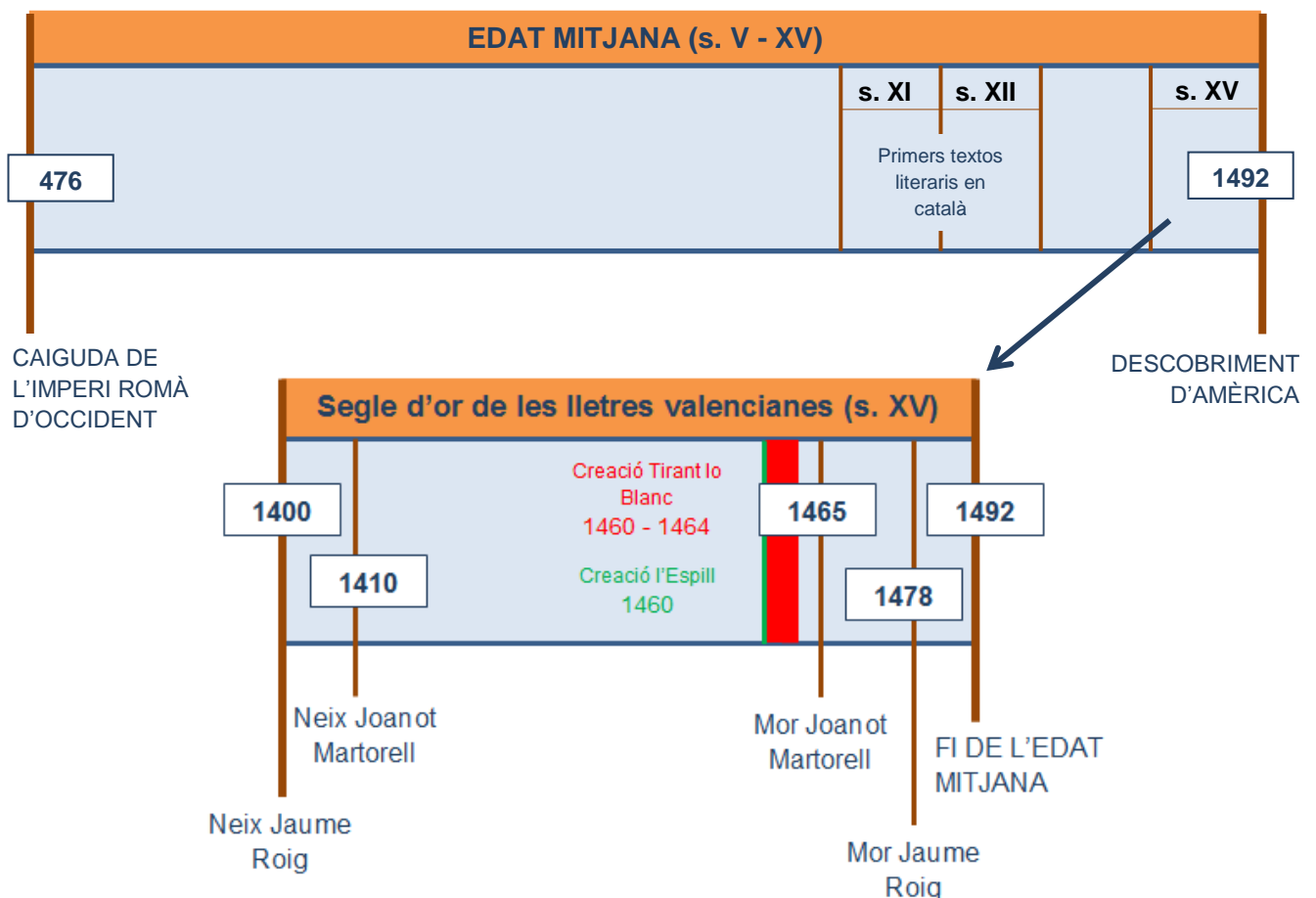
6. RELACIÓ ENTRE LES DUES OBRES. Al llarg del treball, he anat relacionant entre si, els aspectes on trobem semblances o diferències, afegint-hi també alguna aportació sobre altres autors i obres de l'Edat Mitjana per completar-lo.

7. ELABORACIÓ DE LES CONCLUSIONS. Aquesta és potser la part més decisiva i on es veu el fruit del treball, és on s'exposen les conclusions obtingudes de la investigació.

2. INTRODUCCIÓ

El període històric de l'Edat Mitjana es comprèn entre el segle V i el XV. S'inicia amb la caiguda de l'Imperi romà d'Occident el 476 després de Crist i finalitza el 1492, any en que Colón descobreix Amèrica, encara que altres fonts també el situen el 1453 amb la caiguda de l'Imperi Bizantí.

En la major part d'Europa, la màxima esplendor cultural es va assolir en el Renaixement, a València però, va tenir lloc a finals de l'Edat Mitjana. La València del quatre-cents se situà com la principal capital cultural i econòmica de la corona aragonesa, sent una de les ciutats més importants d'Europa. Els gremis participen de manera activa en la gestió pública de la ciutat i aquesta esdevé en una atracció per a artesans, comerciants, camperols i masses de població. Es tractava d'una societat molt estamental, on gran part del pes de la societat requeria sobre la burgesia, que després d'haver-se enriquit al llarg dels segles anteriors pretén equiparar-se a la noblesa. La religió cristiana dominava els sarraïns i els jueus, discriminats per les seves creences.

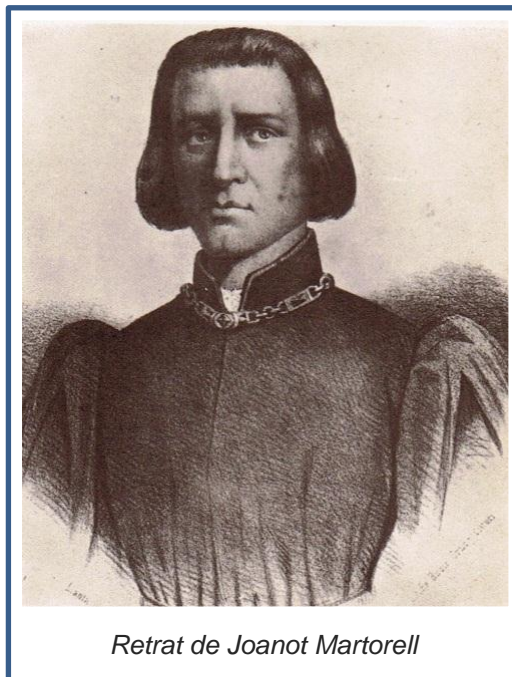

3. TIRANT LO BLANC – Joanot Martorell

3.1. AUTOR

La vida de Joanot Martorell se situa entre el 1410 i el 1465 aproximadament a Gandia. Va néixer en el si d'una família de mitjana noblesa però que va esdevenir en desgràcia quan el seu pare va morir, i com a conseqüència ell que era l'hereu va haver de fer front als deutes i defensar l'honor de la família.

Martorell va servir en diferents corts de la dinastia dels Trastàmara com la d'Alfons el Magnànim a Nàpols (1450-1458) i les del príncep Carles de Viana a Sicília i a Barcelona (1458-1460). Va fer llargues estades a Anglaterra, Portugal i Itàlia,

Retrat de Joanot Martorell

com a conseqüència de diverses lluites cavalleresques a les quals era afeccionat. I és aquesta experiència com a cavaller, militar, cortesà i diplomàtic que es reflecteix tant en la seva obra, ja que en ella es mostra el coneixement de les relacions humanes i de la vida militar real. I fou sobretot a Anglaterra on va conèixer la vida cortesana i també altres obres que posteriorment influïran en la seva.

Tot i així, darrere d'aquest personatge bel·licós s'esguarda un gran escriptor que sovint escrivia lletres de batalla als seus rivals. Només va escriure aquesta obra, però fou tan insòlita que es troba entre els millors autors de la literatura catalana i universal, de fet *Tirant lo Blanc*, és considerada la primera novel·la moderna d'Europa.

3.2. L'OBRA

La seva creació data entre 1460 i 1464, escrita per Joanot Martorell, tot i que hi ha dubtes de si va ser ell mateix qui va escriure el final o va morir abans i el va acabar Martí Joan de Galba. La primera edició data del 1490 a la ciutat de València, vint-i-cinc anys després de la mort de l'autor, i va ser tan exitós que es va traduir a altres idiomes com el castellà, l'italià i el francès.

Tirant lo Blanc és una complexa novel·la total ja que en ella coincideixen la novel·la de cavalleria, realista, històrica, militar, de costums socials, eròtica i psicològica, i per tant,

es pot analitzar sota molts punts de vista diferents. Jo li he afegit l'anàlisi de la figura femenina.

I és precisament per la seva versemblança que ens permet fer aquest estudi. Les evidències en les quals podem veure-la és en la ironia i l'humor emprat, la càrrega sensual i eròtica i els registres culte i col·loquial segons el personatge. A més a més, aquest llibre ens ofereix una visió de la dona completament diferent que va sorgir a l'Edat Mitjana, que construïa una imatge idealitzada de la dama dels trobadors front a la misogínia del XV.

L'obra consta de 487 capítols dividits en 9 parts:

1. Guillem de Varoic
 2. Tirant i l'Ermità
 3. Les festes d'Anglaterra
 4. Cavalleries de Tirant a Anglaterra
 5. Tirant a Sicília i Rodes
 6. Tirant a l'Imperi Grec
 7. Tirant al nord d'Àfrica
 8. Tirant allibera l'imperi grec
 9. Després de la mort de tirant
- Part anglesa**
- Part mediterrània**
- Tirant a Constantinoble**
- Tirant a Constantinoble**

Tirant lo Blanc, consta de dues temàtiques diferents, la cavalleresca i l'amorosa. A continuació farem un breu resum per a conèixer de què tracta aquesta novel·la abans de començar a treballar-la, però ens centrarem més en els capítols amorosos, ja que la dona no tenia gaire presència en l'àmbit bèl·lic.

Tirant lo Blanc és un valeros cavaller que després de guanyar fama a Anglaterra, acudeix a l'Imperi grec per ajudar l'Emperador a combatre el setge del gran Soldà i el Turc contra Constantinoble. Aquí s'enamora de Carmesina, la princesa de l'Imperi, el qual desembocarà en un gran amor correspost amb profunda passió.

Tot aquest romanç serà custodiat per les donzelles, per una part la Viuda Reposada, qui intentarà trencar la seva relació pel gran amor que li té a Tirant, i per l'altra Plaerdemavida que farà tot el possible per facilitar la seva unió i enllaç, farcint-lo d'escenes de comèdia.

També prendrà part en la història l'Emperadriu que tindrà una intensa relació amb Hipòlit un cavaller company de Tirant, qui esdevindrà emperador quan aquest mori.

Després de moltes passions, lluites, altercats, mentides i reconciliacions, la història acaba amb la mort de Tirant a causa d'un mal de costat, cosa que el representa com una persona de carn i ossos i no com un ésser idealitzat. Precisament és aquesta una de les qüestions que destaca Miguel de Cervantes en el seu *Don Quijote* per salvar-lo de la crema de llibres de cavalleries.

Posteriorment mor la princesa de tanta pena que sentia per la mort del seu estimat, en la qual escena es posa el vestit de núvia per anar a veure el cos del seu marit i allí comença a plorar i besar-lo tants cops i tan fort que es trenca el nas, i tota plena de sang li queien les llàgrimes sobre el cos del difunt, pareixent que encara era viu i plorava pel gran disgust de la seva amada. Finalment, també mor l'emperador de veure la seua filla en tal estat.

El llibre acaba amb la fi del llinatge de la casa imperial de Grècia i l'enllaç d'Hipòlit amb l'Emperadriu, que es quedarà com amo i senyor total de l'Imperi Grec després de la mort d'aquesta.

3.3. ESTUDI DE LA DONA

Fragment de la Verge dels Àngels.

Només començar la lectura, a la primera pàgina abans de començar la història, ja ens trobem amb la primera figura femenina. A l'inici, l'escriptor s'encomana i li dedica la narració a Déu i a *"la sacratíssima Verge Maria, mare sua, senyora nostra [...]"* la qual cosa ens mostra per les moltes vegades que s'esmenta a la verge, que ens trobem en una època molt mariana, ja que es fa tanta referència a ella o més inclús, que a Déu o Jesús al llarg del llibre. També les dones i donzelles suplicaven a *"la sacratíssima mare de Jesús"* perquè donés victòria al seu rei (Guillem de Varoic) contra el rei moro, al igual que la comtessa que tenia una oratori al seu retret on era la *Mare de Déu*.

Aquesta fe mariana tan característica de l'Edat Mitjana, contribuïa a ordenar la societat de forma que la verge fos referent per a les dones, ja que aquesta era una dona cauta, obedient, bella i misericordiosa, i per tant, l'exemple perfecte a seguir per a la dona medieval, cosa que demostra el control que exercia l'Església sobre la societat.

Hem començat amb el tema de la religió perquè aquest és el nexce de gairebé tots els altres aspectes de la vida medieval, i només cal veure què és la primera referència que tenim només iniciar la lectura. Com a continuació veurem, el matrimoni, els costums, les relacions amoroses, el sexe i la mort, estan condicionats a aquesta fe, a la religió cristiana i l'església, i sobretot, la vida femenina que tan lligada està amb la castedat.

Tot i que a l'Edat Mitjana la dona seguia sent tractada amb inferioritat l'igual que al llarg de la història humana, en moltes ocasions, Tirant exalta la seua figura, sobretot a la seua estimada Carmesina. A més a més, ho podem veure en una clara observació que

aquest fa on diu el següent: *“Car primer aparegué la sacratíssima mare sua e a la Magdalena que no als apòstols, per ço com coneixia que no eren mereixedors de preceir a les dones, e per causa d'açò tostempseriesu jutjades per millors e de major dignitat”*, donant així un argument per considerar les dones com un ésser superior als homes. Si seguim parlant d'aquesta fe catòlica, també sabem que era habitual en els retrets, trobar-hi accés a una petita cambra, que en ocasions era una petita capella dedicada al culte.

La religió era consolació en els moments més dolents, com per exemple quan Carmesina ingressa en un convent *“de les devotes menoretas, estant en contemplació contínua, suplicant a la Mare de Déu, senyora nostra, me trametés l'àngel de consolació, qui l'ànima e lo cos m'aconsolàs”*, la qual cosa succeí mentre Tirant era al nord d'Àfrica. I si seguim amb aquesta introducció a la religió, amb temes que després aprofundirem, no podem obviar el fet que la Santa Església obligava a les dones a mantenir castedat fins el matrimoni com s'observa en nombroses escenes, sobretot entre Tirant i Carmesina, i de fet, en una ocasió després que els dos enamorats es prometessin matrimoni, el valerós cavaller li recrimina que: *“segons la Santa mare Església, si les donzelles ab treball són ajustades a matrimoni vertader, qui pot e no ho fa, peca mortalment si en lo matrimoni no s'hi segueix la còpula”*. Tenint en compte això, és curiós per la seva contra com Plaerdemavida intenta convèncer Carmesina que cometi pecat mantenint relacions sexuals amb en Tirant sense estar casats, mitjançant arguments religiosos, on li diu que quan mori serà jutjada per no haver aprofitat les oportunitats ni haver complit cap de les obligacions que mana aquesta institució com el matrimoni o tenir fills, mentre que la donzella aniria al cel per haver donat a aquesta les oportunitats que finalment ha rebutjat.

En l'Edat Mitjana, s'anomenava donzella a una dama des dels dotze anys fins que es casava, en aquest període es considerava que aquesta era suficientment madura per a mantenir relacions sexuals però s'hi abstenia, i el fet de mantenir-les abans del matrimoni podria significar que mai ningú es volgués casar amb ella. Per tant, la castedat era un punt molt important en la vida d'una donzella, ja que condicionava el seu futur.

Quan Tirant lo Blanc arriba a l'Imperi grec, es troba amb una trista situació per a l'imperi, la mort de l'hereu de la corona. En aquesta escena, l'Emperador el porta a una cambra obscura on les dones i donzelles feien dol per la mort esmentada, per a que el cavaller conegui a l'Emperadriu i la seva filla.

A la sala es trobava l'Emperadriu vestida amb un vel negre, i l'Infanta Carmesina estirada damunt d'un llit amb cortines negres, i vestida amb una roba de vellut del mateix color; les quals dames eren acompanyades per la Viuda Reposada i cent setanta dones i donzelles. No només és remarcable la cerimònia de dol o el fet que aquest fos un deure només de les dones, sinó que a més a més, l'Emperador dona permís a Tirant per obrir les finestres i donar fi al seu dol, representant així una autoritat sobre elles.

Tanmateix, podem seguir veient aquest dol quan l'Emperador es dirigia al poble, concretament a les vídues, enunciant-los la gran matança de cavallers en el combat contra el gran Soldà i el Turc on diu: *“¡Oh viudes desconsolades, feu noves lamentacions, arrancau-vos los cabells, e ab les ungles rompeu la vostra cara e les vestidures sien de dol, puix la flor de la cavalleria és perduda e jamás serà recobrada!”*. Així mateix, en una de les nombroses ocasions en que Carmesina cau esmortida, l'Emperadriu es mostra amb el vel del cap esgarrat i la cordonera de la gonella trencada mentre s'esgarrapava els pits i la cara i amb les altres donzelles cridava.

Aquestes passatges ens mostren la forma com les dones exterioritzaven el seu sentiment en casos de dol, plorant, cridant, trencant-se les vestidures, urpejant-se i fins i tot estirant-se els cabells, la qual tristesa en ocasions volien transmetre als seus fills, a l'igual que la reina va agredir el seu fill perquè plorés amb ella la partida del seu marit, Guillem de Varoic.

Quan Tirant i la Princesa moren, els seus cossos son posats en un llit, i és que a l'igual que hem vist en la vetlla del germà de Carmesina, era en aquest moment, quan començava el dol i els familiars i éssers estimats es reunien, sobretot les dones qui eren les principals en fer lamentacions i planys.

El color negre era símbol de dol i el blanc de puresa, simbologia que avui dia perdura en la nostra societat, tot i que la moda en quant a aparença física i vestimenta ha canviat molt.

Per a corroborar aquesta afirmació, a banda de la pintura, ens és molt útil una descripció que fa Tirant de Carmesina on destaca la seva bellesa com un dels atributs femenins essencials. En ella ens descriu una dama de cabells rossos resplendents, amb una pell tan clara, que pel mig del cap es veia una ratlla tan blanca com la neu.

Fragment d'una pintura del s. XV

Unes celles poc espesses i ben definides sobre uns ulls rodons i brillants. En el centre de la seva blanquíssima cara un nas prim, i sota d'aquest uns llavis vermells amb unes dents molt blanques, petites i espesses.

Finalment torna a remarcar la blancor en les seves mans en les quals no es marcava cap os, que tenien uns dits llargs i afilats amb ungles canonades i encarnades. Per tant, el cànon de bellesa de l'època era similar a les dones de la imatge. Era considerada bella aquella dona amb la pell blanca i llisa, i molts cops

amb els cabells clars, un clar exemple el trobem al començament del llibre on s'explica que tan extrema era la blancor de la reina d'Anglaterra, que es podia veure quan tragava vi negre com li baixava per la gola; també cal remarcar que solien estar mes aviat tirant a plenes, ja que una dona ossuda era considerada lletja, malaltissa, poc desitjable o no preparada per a la maternitat, a més a més les pells fosques i ossos marcats, eren considerats de gent de baix llinatge mentre que la noblesa presumia d'una blanca pell i suaus carns recobrint els seus ossos.

Els elements de vestimenta i complements més usuals que les dames nobles portaven eren els següents:

- **Brial.** Aquest era un vestit de teixit preciós, que normalment portava una cordonera al pit per lligar i deslligar-lo.
- **Gonella.** Aquesta era una mena de vestit o túnica, que n'hi havia per a dones i homes, i estava composta de cos i falda.
- **Cortapisa.** És la guarnició retallada i sobreposada que és cosida vorejant les faldes i gipons.
- **Domàs.** Teixit de seda o de cotó que presenta dibuixos en què, pel diferent lligat, la roba és brillant en uns indrets.
- **Fermall.** Fiball, sivella, que serveix per a tancar, subjectar una roba, un mantell.
- **Mantilla.** Mantell amb què les dones es cobren el cap i les espatlles.

Aquestes robes, estaven sovint adornades amb pedres precioses i elaborats brodats que denotaven gran poder adquisitiu i majestuositat. La seva forma solia ser més estreta del cos i amb les faldes més amples, a més a més solien lligar-se un cordó a la cintura i la llargada de les vestimentes era fins als peus. Un dels estilismes més sorprenents que observem és el que Carmesina du per rebre en Tirant a Constantinoble després de la seva expedició al nord d'Àfrica.

En aquesta ocasió duia: *“Un brial de domàs groc, les obres del qual eren perfilades per art de molt subtil artifici de robins, diamants, safirs e maragdes qui llençaven molt gran resplendor, e l' ampla cortapisa estava sembrada de perles orientals molt grosses, de fulles e flors de verds esmalts qui admirar feien els miradors; en lo seu cap no portava res sinó los seus daurats cabells lligats detràs e solts e escampats per les espatles, ab un fermall al front, ab una taula de diamà tan gran e de tanta resplendor que la sua cara se demostrava més angèlica que humana. E portava en los pits, l'excelsa Princesa, un relluent robí d' inestimable vàlua, llo qual del seu coll un fil de molt grosses perles sostenia. E sobre lo devisat brial, una mantilla a treavés llançada, de vellut negre, tota sembrada de perles molt grosses qui es mostraven en molt artificiosa obra”*. Clarament aquesta vestimenta, és una mostra de gran riquesa i ostentació.

Les donzelles eren una part molt important en la vida cortesana, sobretot en la vida femenina. Aquestes eren generalment, dones que eren pures, és a dir, verges, i que per tant no estaven casades; provinents usualment d'una família de camperols o de baix estament pertanyien a la família noble o de la reialesa que les acollia i estaven a servei complet de la dona, i a més a més, algunes d'elles, eren les encarregades d'instruir els fills dels seus senyors la cultura, la religió i els coneixements. Les més destacades en el llibre són Plaerdemavida i la Viuda Reposada. Podem veure que la diferència de classe influeix en el seu llenguatge, ja que el llenguatge que usen l'Emperadriu o sa filla és molt més culte i refinat que el de les seves donzelles, que era més informal i en ocasions ordinari, introduint també un contrapunt irreverent o còmic que fa la lectura més amena. Per exemple, quan la Carmesina està dubtosa de l'amor de Tirant, la

Plaerdemavida li diu: *“Lla on hi ha foc, fum n’ha d’eixir”*, cosa que mostra el llenguatge popular i directe.

La Viuda Reposada era la dida de Carmesina, aquesta està enamorada de Tirant i el seu objectiu principal serà enemistar el cavaller i la princesa per a poder ella conquerir-lo. Per una banda intenta allunyar Carmesina dient-li que un cop s’hagi gitat amb en Tirant aquest l’abandonarà, i per l’altra banda vol persuadir en Tirant per a al mateix, a aquest dient-li que la jove el farà patir, que hauria de buscar una dona del mateix estament social que ell (cosa que en la època era molt important). De fet en una ocasió li fa la següent qüestió: *“¿No seria millor per a vós, amar dona qui fos destra en l’art d’amor, honestíssima encara que no sia verge?”* referint-se així a ella mateixa com a possible pretendent.

Tot i les seves estratègies ser inútils per a separar els enamorats, ella seguirà perseguint la seva finalitat insaciablement, i pensa la més cruel de les argücies: després d’aconseguir una careta amb la cara del negre hortolà (Lausetà), recrea una escena d’amor i suposadament de sexe entre aquest i Carmesina. Aquest aspecte femení, referint-nos a les mentides, el retrobarem de forma constant en l’Espill de Jaume Roig. Prèviament a això, la malvada Viuda li digué: *“Quantes herbes só anada a collir, e ab ardida mà les hi he posades per destruir lo prenyat del seu ventre, de molta infàmia digne”* cosa que està a punt de destruir el seu amor. Obviament, després de tots aquests successos Tirant entra en còlera i finalment mata el pobre hortolà, cosa que un veritable cristià no hauria d’haver fet mai. Totes aquestes reaccions humanes aporten versemblança.

No tenint prou amb aquests successos, la Viuda va anar en busca de Tirant per seduir-lo, de primer es treu els pits simulant tal lamentació: *“Ab aquestes mamelles he donat de mamar a aqueixa senyora”* i després, veient que Tirant la refusava: *“[...] La viuda entrà en la cambra de la vella senyora de la casa, e prestament fon despullada, e vestís una camisa perfumada ab tots sos drets com si tingués que entrar en batalla, e gonella de vellut negre. E tota descordada entrà en la cambra e posàs al costat de Tirant [...] Puix amor no em voleu, consentiu tota nua puga un poc estar prop de vostra mercè”* de la qual requesta Tirant fugí, i d’aquesta forma, utilitza el seu cos femení com arma de seducció. Veient això, observem que aquest personatge és la representació de l’enveja, l’odi i la maldat femenina, que en alguna ocasió s’ha volgut remarcar com en el moment que es lleva la roba per entrar el bany amb la princesa i es queda amb calces vermelles, on apareix la comèdia diluint l’erotisme. També la comèdia és un punt fonamental del llibre.

La fi de la malvada Viuda Reposada esdevé quan se n'assabenta que Tirant sap la veritat, i tement que en el seu retorn del nord d'Àfrica faci d'ella el mateix que de l'hortolà decideix acabar amb la seva vida, va enverinar-se i fingí estar malalta, d'aquesta manera ningú s'assabentà de la veritat.

Podem dir per tant, que es tanta la seva maldat que la du fins al final de la seva vida, utilitzant enganys fins i tot en la seva mort. Veiem doncs, una clara representació de la maldat femenina en aquest personatge, que potencia la misogínia que retrobarem a l'*Espill* o també en la *Tragèdia de Caldesa* del també valencià Roís de Corella.

En canvi, Plaerdemavida, és el personatge més simpàtic, eixerit i entremaliat de la narració. Ella se suposa que és una dona jove tot i no especificar-se'n la edat. Aquesta és potser un dels personatges més essencials per al desenvolupament d'aquesta història, ja que apareix en gairebé tots els punts d'acció i en la majoria d'ells també interfereix. Introdueix un nou estil de narració quan explica les relacions amoroses entre Tirant i Carmesina i l'encontre sexual entre Estefania i Diafebus, el qual ho relata com si ho hagués somiat, una altra mostra d'enginy i comèdia.

Plaerdemavida és l'element clau entre els amors de Tirant i Carmesina, des del primer moment ja incita els enamorats a mantenir relacions sexuals, sobretot a Tirant perquè no tingui por i prengui la princesa per la força amb frases com aquesta: *"Si vos l'haguéssiu vista així com jo, la vostra ànima estiguera en glòria perdurable [...] e per ço com jo vos conec appetit gran de la cosa desijada voldria-us-hi poder ajudar, car qui desija e no pot lo seu desig complir està en gran pena"*. I per poder complaure aquest desig de Tirant, Plaerdemavida elabora un enginy per facilitar l'entrada del cavaller al retret de la princesa mentre aquesta pren el bany. Plaerdemavida posà Tirant dintre d'una gran caixa amb un forat per a que pogués respirar situada davant la banyera, i la deixà entreoberta per poder veure i a sobre d'aquesta roba per a no ser descobert. Quan la princesa començà a despullar-se, la

donzella començà tal parlar: *“Si Tirant fos aquí, si us tocava ab les seues mans així com jo faç, jo pens que ell ho estimaria més que si el faïen senyor del reialme de França [...]. Vet aquí los cabells de la senyora princesa [...] Vet aquí los ulls e la boca: jo la bese per tu. Vet aquí les seues cristalines mamelles, que tinc cascuna en sa mà: bese-les per tu: mira com són poquetes, dures, blanques e llises. Mira Tirant, vet aquí lo seu ventre, les cuixes e lo secret. ¡Oh trista de mi, que si home fos, aquí voldria finir los meus dies!”* I no havent prou amb això, quan ja era obscura nit i tothom dormia, la donzella tornà a posar a Tirant al retret de Carmesina i va produir-se tal escena: *“Plaerdemavida pres la mà de Tirant e posà-la sobre los pits de la Princesa, e aquell tocà-li les mamelles e d’allí avall”* i així anaren jugant fins que Carmesina es va despertar. Aquestes escenes no només tenen un alt contingut eròtic i una descripció molt completa de l’anatomia femenina, sinó que a més a més té una connotació lèsbica, de fet la pròpia Carmesina pensant-se que qui la tocava era la donzella, en una de les ocasions en que es desperta diu: *“Què mala ventura, fas? No em pots deixar dormir? ¿Est tornada folla, que vols temptar lo que és contra ta natura?”* referint-se com *contra natura* la sexualitat entre dues dones. Vist això, podem dir que Plaerdemavida va exercir d’alcavota en aquesta relació i va ser de gran ajuda, de fet, fou ella qui informà a Tirant de la farsa de la reprovada Viuda. Destaquem d’aquest erotisme perquè és un aspecte que difereix completament d’altres novel·les com el *Curial e Güelfa* on no apareix en absolut.

Amb això podem corroborar la intensa i estreta relació que les donzelles mantenien amb els senyor, que tanta era que fins i tot es permetien fer-se bromes, donar-se consell i fer-se confidència. Tanta era la simpatia de Plaerdemavida que en les bodes de Estefania i Diafebus, en la nit de bodes posà uns gats a la finestra de la seva cambra i anà corrents a buscar l’emperador dient *“Senyor, anau cuitadament a la cambra de la nòvia, que lo conestable jaurà fet més mal que no es pensava, que grans crits hi he sentits; gran dubte me fa que no haja morta a vostra cara neboda, o, almenys, mal nafrada [...]”* i així van continuar fent broma, tanta que fins i tot l’Emperador li diu entre rialles i amb l’Emperadriu, que si no tingués muller la prendria a ella, fet que confirma la presència de la comèdia lligada amb l’erotisme. No obstant, penso que el major grau de confiança el pren en el moment en que gosa d’aconsellar el mateix Emperador quan li proposa la unió en matrimoni de sa filla amb el cavaller.

Per resumir, les donzelles tenien un paper molt important dintre de la cort. Podem trobar més exemples en la protecció que li donaven les donzelles a la Carmesina quan Tirant li volia posar la mà baix la falda o la confidència d’Eliseu quan es troba l’Emperadriu i Hipòlit al llit.

Després de llegir això, podem veure que les relacions amoroses són complexes i que tot i ser la de Carmesina i Tirant és la més important, no és l'única que apareix en el relat. La primera relació que s'estableix és la de Estefania i Diafebus, amb la festivitat de "bodes sordes", que és quan mantenen relacions sexuals sense haver contret matrimoni. Després d'aquest esdeveniment i que Diafebus marxés a la lluita contra els moros, Estefania es lamenta i escriu diverses cartes patint per si el seu estimat no torna després d'haver perdut la seva virginitat, la qual cosa significaria que ningú més la voldria per muller. Es planteja temes morals que ens transporten a la temàtica d'Ausiàs March, on veiem una dona amb les seves virtuts i defectes.

La relació d'Hipòlit i l'Emperadriu comença amb una requesta d'amors d'aquest, però és curiós com, quan ella realment es planteja seriosament la relació, pateix pel què dirà la gent sobre la seva diferència d'edat, ja que diu: "[...] ¿Què dirien de mi? Que de món nét me só enamorada!" abans que per la mateixa infidelitat al seu marit, tenint en compte que el seu descobriment comportaria greus conseqüències per a ella i el seu amant. Finalment, una nit donen fi a la seva passió i l'Emperadriu trenca els termes de la seva castedat. El més destacable d'aquesta història d'amor, és que la part dominant és la dona, és ella qui el té tancat en el seu retret i qui decideix alliberar-lo quan veu que ja li ha tret prou profit. Fet que sembla molt avançat per a l'època degut a que era poc usual que la dona prengués la iniciativa.

Continuant amb qüestió d'edat, ens topem amb Carmesina i Tirant, la parella principal. En aquest moment la nostra princesa es troba a l'edat de catorze anys, i el nostre cavaller, encara que no especifiqui, s'intueix que sobre uns divuit o dinou aproximadament. Si deixem de banda durant un moment el context històric i ens traslladem als nostres dies, no podem entendre com una nena de tan sols catorze anys pot contreure matrimoni, cosa que ens fa reflexionar sobre com han canviat els temps. I és que en aquella època, les dones podien ser casades a partir del moment en que poguessin tenir fills, pareixent així un

objecte d'utilitat i no pas una persona. No obstant, en aquest cas la princesa no només rep un tracte digne, sinó que a més a més Tirant l'exalça en moltes ocasions, donant d'ella una visió idealitzada, com si d'amor cortès o trobadoresc es tractés.

Tot i així, no cal oblidar que persegueix constantment l'objectiu de poder posar-se al seu llit encara que, abans d'aconseguir-ho, va tenir dues oportunitats que va desaprofitar per pietat a la seva dama amb tals arguments: “[...] jo no posaria força en dona ni donzella [...] ¿Qui pot pensar que jo fes tal força contra voluntat de tal donzella, la qual ame més que a la mia pròpia ànima? [...] ella és creada en paradís, segons mostra que la sua agraciada persona par més angèlica que humana”. Va tenir molt a veure en aquesta presa de decisions la ja anomenada feminal astúcia, i d'aquesta forma la dama l'intenta convèncer: “Vet açí aquestes balances de perfecció: en aquesta part dreta està amor, honor e castedat, e en l'altra està vergonya, infàmia e dolor; guarda quala d'aquestes a tu, Tirant, és més plasent i de ton grat”. I veient que per força no el podia guanyar, va començar a destil·lar vives llàgrimes i fer lamentacions.

Tirant, no només té aquesta reacció empàtica amb la seva princesa, sinó que al llarg de la història, mostra una actitud respectuosa amb la figura femenina en si mateixa, posant d'exemple aquesta raó que dona al *cabdillo* quan es troba en la seva expedició al nord d'Àfrica: “E prec-te, senyor, que et plàcia no voler que après de tan singular victòria se faça crueldat en dona, majorment en sang real, car les dones son exemptes de tots los perills de les batalles e de crueldat, e açò deuen molt esquivar los hòmens victoriosos qui volen senyories conquistar, car neguna dona no és mereixedora de mort, si doncs no cometia adulteri, segons la Santa Escripura, en la Llei Vella era acostumat”.

Després de molts successos i dificultats, els dos estimats, ajuntant les seves mans dretes, es prometen vertader matrimoni i Carmesina es veu forçada a atorgar-li el premi que es sol recollir en el sant matrimoni, el sexe, que finalment no complirà. De fet, serà en el seu retorn a l'Imperi Grec, quan donaran fi a les seves passions.

Si parlem de sexe, existeix un gran simbolisme bèl·lic darrere del cos femení i masculí quan es comet aquest acte, el cos femení es representat com el castell en el que s'ha d'entrar i el masculí com l'artilleria atacant, representant d'aquesta manera en el llit una batalla delitosa. Per reforçar aquesta idea, Plaerdemavida comenta en una ocasió que no hi ha cavaller excel·lent en armes que no sigui destre en l'art d'amar.

Tots aquests esdeveniments eren secrets per a l'Emperador, que posteriorment demanarà a sa filla que vulgui esposar-se amb Tirant. En aquest instant, torna a aparèixer la idea de submissió femenina baix el referent masculí quan aquesta,

acceptant l'enllaç, s'ofereix com a captiva i serventa del marit. Un cop vingut l'arquebisbe aquests dos queden enllaçats en sant matrimoni, i un cop fetes les esposalles va fer-se gran festa.

El matrimoni, és un tema complex, sobretot perquè el concepte d'aquest era molt diferent del que tenim avui dia. Hi havia molts matrimonis concertats entre nobles que es duïen a terme simplement per interessos econòmics o de poder. De fet, el Soldà volia fer matrimoni del seu fill amb Carmesina, i la mateixa Emperadriu, promet un matrimoni avantatjós a la donzella Eliseu per encobrir-la en els seus amors amb Hipòlit, com si un matrimoni de conveniència fos una finalitat en la vida.

També, el rei Escariano li fa al jueu tal oferta: *“He tractat que sia fet matrimoni de tu ab Jami, la filla de don Jacob, jueu lo més ric mercader que en tota la Barbaria sisa, e fer-te dar deu milía ducats ab ella, e dos milía pera mi per esperons”*. Aquesta quantitat era deguda a que el pare, era propietari de la filla (guardià de la puresa i l'autenticitat de la descendència) i aquest poder es transmetia al marit després del matrimoni. Per això, hi ha diversos autors que pensen que la dona només era “lliure” de fer el que volgués quan era vídua, com veiem en el cas del “Curial e Güelfa”, que primer li mana el pare i després de casada el marit.

No havent prou amb això, podem veure un alt grau de masclisme en quant a la infidelitat, ja que una dona podia ser fortament castigada per cometre adulteri, podent arribar fins i tot a morir, mentre un home no corria cap tipus de risc. Mostrem així l'anècdota de la Comtessa de Miravall, que va ser assassinada pel seu marit per ser-li infidel. En la propera lectura de l'Espill, podrem veure un ampli ventall de càstigs

aplicats majoritàriament a les dones, alguns d'ells per infidelitats. Si la muller li era infidel a l'home, aquest podia repudiar-la i els gal-romans tenien una llei que permetia al marit que sorprendia els culpables, matar-los al moment d'un sol cop en el mateix lloc. A més a més, en un fragment, el llibre diu clarament: *“La llei mana que les dones serven honestat, e si no ho fan que reben punició [...]”*.

Després de les morts de Tirant, Carmesina i l'Emperador, Tirant i la Princesa foren posats dins una caixa de fusta, ja que els havien de portar cap a Gran Bretanya, mostrant així la unió del matrimoni fins i tot després de la mort i el predomini masculí. Aquesta mateixa nit, Hipòlit anà a dormir amb l'Emperadriu obviant la mort del seu Emperador, marit, amic, filla i princesa. Després de molt poc temps, es delibera que serà Hipòlit qui serà Emperador i per tant qui s'haurà de casar amb l'Emperadriu, ja que aquesta no pot regnar ella sola l'Imperi pel simple fet de ser dona. Tot i que aquesta acceptà de bon grat, primerament s'excusa de casar-se perquè ja no pot tenir descendència, i una de les funcions del matrimoni era tenir fills, tornant a mostrar així el matrimoni com una institució basada en l'interès i no en l'amor.

També hi ha informació i opinió directa en el llibre en quant el caràcter femení, i algunes d'aquestes observacions estan protagonitzades per Estefania, de fet en un fragment, diferencia tres tipus de relacions amoroses:

- **Virtuosa i honrosa.** Quan un comte, duc, senyor, infant... ama una dona i aquesta es orgullosa i li fa molt honor que les altres sàpiguen aquest entra en batalla per amor d'ella, i ella el deu amar perquè és virtuós.
- **Profitosa.** Quan algun gentil home o cavaller d'antic llinatge i molt virtuós, ama donzella i amb els seus donatius indueix la seva voluntat, i no l'estima sinó pel seu profit. Aquest amor no és placent, ja que tan prompte el profit s'aconsegueix, l'amor desapareix.
- **Viciosa.** Aquella en que la dama ama al cavaller pel seu delit, el qual serà fart de paraules molt afables que vida li donaran per un any.

En aquest punt, Estefania especifica de la següent forma referint-se a la relació viciosa: *“[...] que vida vos donen per un any, emperò si d'allí avant passen, e poden aplegar al llit encortinat e los llançols bé perfumats, e tota una nit d'hivern poden estar; tal amor com aquesta me par molt millor que ninguna de les altres”*.

Pareix que el delit, és cosa masculina, però com podem observar no és així, ja que aquesta mateixa afirma que el viciós, si dura, és el millor. Amb aquesta classificació, Estefania ens mostra els tipus d'amor, que resumint són el de conveniència, el d'amor vertader i el que busca el plaer. Dintre d'aquesta novel·la, l'amor de Carmesina i Tirant representaria el virtuós tot i la contínua connotació sexual i el de l'Emperadriu amb Hipòlit, seria més viciós. A més a més, seguint aquesta idea, és aquesta mateixa dama qui ofereix tres adjectius per a les dones: cobdicioses, goloses i luxurioses.

Arribats en aquest punt, podem afirmar que aquest llibre té un alt contingut realista, no només per la versemblança en els esdeveniments, sinó per la representació de la dona de carn i ossos, on es veu la seva part dolenta però també les seves virtuts, cosa molt poc comú en aquella època com podrem veure tot seguit en l'obra de l'*Espill*.

4. L'ESPILL – Jaume Roig

4.1. AUTOR

Jaume Roig va néixer a principis del segle XV a València, i va morir l'any 1478 a Benimàmet. És autor de l'Espill, una obra molt emblemàtica del segle d'or valencià.

Fill de metge, ell també ho va ser, i va gaudir d'un gran prestigi en aquesta professió. El seu prestigi social, heretat de la família, i la seva competència professional el van portar a ser metge de la monarquia, del municipi i dels estaments religiosos de la seva ciutat natal. El contacte amb els malalts a les cases, als monestirs, als convents i al mateix carrer explica la familiaritat amb què apareixen retratats en la seva obra els

Retrat de Jaume Roig

costums i els hàbits de tota mena de la gent del seu temps. A diferència dels autors de l'escola satírica valenciana, l'humor d'aquest també conté una intenció moralitzadora.

El 1441 Jaume Roig ja estava casat amb Isabel Pellicer, amb qui va tenir sis fills que li van sobreviure, tres xics i tres xiques, la meitat dels quals es van vestir els hàbits. La seva esposa va morir el 1459, i a l'*Espill* s'hi refereix com a difunta.

4.2. L'OBRA

L'*Espill* fou escrit el 1460, per tant és completament contemporani al *Tirant lo Blanc*. Aquesta obra va estar anònima durant un temps fins que es va descobrir l'enigma on apareix el nom de la dona a la vida real de Jaume Roig:

Is | pri | mer | mort |
lo | peix | llis | ser } On podem llegir *Is (Isabel) Pellisser*.

El focus d'aquesta lectura, és la misogínia tan present en l'Edat Mitjana, i que també podem trobar en l'obra d'autors coneguts com son Eiximenis, Vicent Ferrer o Bernat

Metge. I possiblement, com a rèplica a aquesta aversió a les dones sorgeix Isabel de Villena, que per la seva contra exalça la figura femenina en el seu *Vita Cristi*.

La misogínia en l'*Espill* arriba a un punt tan desmesurat, que manca de versemblança mostrant així una imatge còmica. L'obra en general és una sàtira, escrita en llenguatge col·loquial i protagonitzada per personatges de baix nivell social, per això, ens és útil per conèixer la vida quotidiana de les persones de classe mitja o baixa, mentre que en la lectura anterior, hem pogut veure la vida noble.

Seguint la tradició narrativa romànica, l'*Espill* està escrit en més de 16.000 versos de quatre síl·labes, que rimen de dos en dos. Només se'n conserva un manuscrit, tot i que durant el segle XVI va ser imprès tres vegades, la qual cosa ens mostra el seu èxit.

El llibre consta de 6 parts:

- Consulta
- Prefaci (dividit en 5 parts)
- Llibre I (dividit en 3 parts) } **De sa joventut**
 - PART I. De la fadrinea ab sa mare
 - PART II. Com fon afillat e tramés
 - PART III. Continua los actes fets en París
 - PART IV. Clou son viatge tornant a València
- Llibre II (dividit en 4 part) } **De quan fon casat**
 - PART I. Com pres donzella
 - PART II. Com volgué prendre beguina
 - PART III. Com pres viuda
 - PART IV. De monges
- Llibre III (dividit en 4 parts) } **De la lliçó de Salomé**
 - PART I. De la lliçó de Salomé
 - PART II. Segona part del tercer
 - PART III. Tercera part del tercer
 - PART IV. Quarta part del tercer
- Llibre IV (dividit en 4 parts) } **De enviudat**
 - PART I. Com ordenà sa vida
 - PART II. Continua son viure
 - PART III. Tercera part del quart
 - PART IV. Quarta part e darrera

L'*Espill* és una novel·la autobiogràfica fictícia de l'autor, en la qual explica les seves experiències amb les dones per a allisonar el seu nebot, Baltasar Bou, perquè se n'aparti.

En el primer llibre, que tracta de la seva joventut, critica a la seva mare que el va fer fora de casa en morir el seu pare. Explica que no va tenir herència perquè la seva mare va persuadir l'home perquè li deixés tot a ella. També es queixa la dona del seu padrí, un ric mercader que li oferia l'oportunitat de prosperar en la vida, ell al·lega que aquesta li tenia enveja perquè el seu fill era un efeminat.

El segon llibre, es centra en els tres dissortats matrimonis del protagonista, una donzella, una vídua i una novícia, i també un quart intent amb una beguina. És en aquest capítol, on podem treure més informació sobre la figura femenina.

El tercer, suposa un parèntesi en la trama, on l'autor s'adorm pensant que vol casar-se amb una parenta, però se li representa en somnis el rei Salomó, que amb més exemples l'acaba de convèncer de la maldat de les dones.

Finalment, en el quart llibre, el protagonista es desperta i decideix tenir una vida feliç allunyat de les dones. L'*Espill* acaba amb un elogi a Isabel Pellisser i sobretot a la Verge Maria. Podem veure, per tant, la clara intenció moralitzant i didàctica. La intenció d'aquest llibre no és altra que mostrar la maldat de les dones exalçant la figura de dos que son diferents de la resta per motius que veurem a continuació. A més a més, com el seu títol indica, vol ser un mirall de la seva època, una visió crítica de la societat incloent-hi el paper femení.

Com per a nosaltres la informació més important és la que parla de la dona, ens centrarem més en el llibre segon. A continuació, parlarem de temes com el matrimoni, les costums culinàries, la higiene o els abundants càstigs i maltractes que les dones sofrien.

4.3. ESTUDI DE LA DONA

Si seguim el mateix criteri que en *Tirant lo Blanc* i comencem amb la religió, podem veure que tot i ser la Verge Maria una de les dos dones que es salven del seu judici, les referències a ella al llarg de la lectura desapareixen, i son substituïdes per oracions i encomanacions a Déu, personatge o ésser considerat masculí.

Abans de començar amb l'anàlisi, recordem que aquesta és una obra d'alt contingut misogin i per efectuar la nostra descripció, haurem de deixar de banda aquest aspecte i quedar-nos amb els costums i fets que ens interessin. Podem posar per exemple el tema del menjar. En una ocasió, explica l'anècdota d'unes cuineres que feien el menjar més bo de París, fins que ells van adonar-se que era car humana, concretament carn d'home, quan van trobar un dit al plat. No obstant, aquest fragment ens mostra alguns del menjars de l'època i com es confeccionaven. Destaquem la cria dels animals per menjar, avui dia és corrent anar a la botiga i trobar gairebé de tot, però en aquesta època, la majoria de gent que volia menjar carn havia de tenir els seu propi bestiar. També ens parla, d'algun àpat com els pastissos de carn, elaborats amb carn triturada o ossos descarnats.

Les feines culinàries i en general les feines de la casa, era treball de dones, tot i així, les famílies benestants es podien permetre cuineres, serventes, dides... per tant, no era usual que una dona adinerada s'ocupés d'aquest treballs. En un fragment, explica les manies de la seva primera dona de la següent manera:

*“Senyalat plat,
certa escudella,
tenia ella,
tassa apartada,
sal no tocada,
son drap de boca.
Tallar sens broca
no consentia,
ni menjaria
carn del mercat
si hom penjat
algú hi havia,
ni permetia
fruita en portassen,*

*bé que hi comprassen
conills, perdius,
francolins vius
-de nit, a fosca,
en ells la mosca
nunca s’hi met!-:
plomats secret
un gran coixí
sé que n’omplí.
En la cambreta,
foguer, olleta,
ast hi tenia:
allí es coïa
sense cuiners”.*

Tanta era la seva mania envers el menjar, que no només havia de tenir els seus propis utensilis, sinó que preferia fer-se'l ella mateixa a la seva cambra.

Finalment, podem esbrinar alguns altres plats en una enumeració que fa mentre parla de la seva primera muller i explica que de nit sortia amb altres noies. Bevien vi grec, *malvasia*¹ i *citrona*² fresc, i menjaven confitura de carbassa, confits de gingebre i canyella, brou de tortuga i *capó*³. Veiem així, que el vi i el vinagre, eren molt comuns a l'època, i solien combinar-se amb sucre per a donar uns sabor peculiar a molts plats, normalment agredolç.

*malvasia*¹. És una mena de vi fet de dolç raïm blanc procedent de la península de Malvasia.

*citrona*². És sidra o poncem confitat.

*capó*³. Gall castrat i engreixat per a menjar-lo.

En un altre apartat, recita les feines de la seva dona i l'oci. Amb les seves serventes, cada dijous se n'anava al mercat, després passava pel convent de les Magdalenes a resar i de nit, sovint sortia al bany del Senou a ballar amb les seves amigues, cosa que no era molt ben vista. En els dies de festa feien jocs, i parlaven sobre obres literàries i autors, segons ell, qui menys en sabia més parlava. Al llarg del llibre, es nombra bastant, el fet de cosir. Aquesta era una feina que era usual entre les dones, i de fet a la seva primera dona li recrimina que sempre s'alçava tard i mai cosia, mostrant així una imatge de mandrosa o malfeinera.

Com ja hem esmentat, les dides també eren típiques entre les cases poderoses. Aquestes eren dones que havien tingut fills recentment i per tant tenien llet, s'encarregaven d'alimentar els nadons d'aquelles dones que no podien criar-los per elles mateixes, però Jaume Roig en el seu llibre al·lega "segons la seva experiència", que les dones buscaven nodrisses perquè no volien desgastar el seu cos donant el pit als fills. Baix el meu punt de vista, aquesta observació és un poc paradoxal, ja que les dides també són dones i no només s'encarreguen de donar el pit als seus fills sinó també als dels altres, per tant no pot generalitzar, ja que, perquè unes puguin abstenir-se de la lactància n'ha d'haver unes altres que s'ocupin d'aquesta feina.

En un dels moments d'exageració de l'obra, explica que va tenir un fill amb la novícia,

però va acabar morint de tantes llets que va prendre perquè a la mare no li agradava la llet de cap nodrissa. Aquí, explica com és cadascuna d'elles, una té la llet greixosa, blava i cerosa, l'altra aigualida i l'altra com de cabra. Li va agradar una que estava acostumada a menjar només amanida, alls i formatge, molt de tant en tant potatge i de vegades carn, però li va fer gastar la bona llet amb esmorzars i berenars, formatges frescos... D'aquesta manera ens conta que la dona utilitzava la llet de la dida per al seu propi consum. Si recapitem al llibre anterior recordarem que aquesta era la funció de la Viuda Reposada, qui fou la dida de Carmesina. Ens crida l'atenció la joventut d'aquestes i l'edat de casar-se i reproduir-se de les noies, sobretot si es compara amb l'actualitat, ja que cada cop l'edat de casar-se i tenir fills és més tardana.

També el concepte de matrimoni ha canviat molt al llarg d'aquest temps, la primera referència que tenim al llibre és quan retorna a casa i la seva mare s'havia tornat a casar amb un jove galant i més noble que el seu pare. Aquí critica no només el fet que fessin una boda sense capellà i sense convidar ningú, sinó que a més a més era mal vista la mescla d'estrats socials. Com ja sabem, la societat medieval era estamental i no era ben considerat que dues persones de diferents classes es casessin. El seu primer matrimoni sorgeix quan torna de París amb trenta-dos anys, edat molt avançada per casar-se si ho comparem amb Tirant i Carmesina que es casen amb dinou i catorze anys respectivament. Aquest matrimoni és causat per la muller del seu padrí que el convenç per casar-se amb la seva cosina amb tals arguments:

*"D'un casament
molt singular
vos vull parlar,
d'una donzella
bona e bella,
ben endreçada,
molt heretada,
rica pubila
d'aquesta vila,
dels bons parenta;
en dot ha trenta
milia sous
en timbres nous,
tots en moneda".*

Oferint-la així, com si fos un mer tràmit econòmic, el qual ell només tingués que acceptar pels seus diners i riqueses, i així va ser. És visible el materialisme no només en l'oferta de la dona sinó també en l'acceptació del matrimoni per la part d'ell sense

conèixer la noia. El principal interès d'un matrimoni era primer que res la descendència, ja que així ho manava la Santa Església. Eren habituals els matrimonis de conveniència, sobretot entre els més nobles, ja fos per qüestions polítiques, socials o econòmiques. Quan es casa amb la vídua, aquesta l'enganya dient-li que és més jove del que realment és, i com que no podia tenir fills, fingeix un embaràs. Fingia grossor i es posava cotons als pits, fins que un dia va fingir el part amb la madrina i la padrina, però realment el nen era de la dida.

Al igual que Joanot Martorell va fer amb Plaerdemavida, Jaume Roig introdueix una nova forma de narració amb la lliçó de rei Salomó, que es comunica amb el protagonista a través d'un somni. Després del fracàs dels seus tres matrimonis, el seu anhel només és tenir descendència, per tant la seva finalitat tampoc era buscar l'amor, sinó també era interessada. Abans d'adormir-se estava plantejant-se de casar-se amb una parenta amb la condició que hi consentís el sant decret. Tot i que la història està plena de matrimonis entre familiars, en l'edat mitjana l'Església va pressionar per a prohibir-los, i fou conegut com *Impediment matrimonial de consanguinitat*, i el parentesc més proper que era permès contreure matrimoni era entre cosins-germans.

Tanta és la importància de la virginitat en el matrimoni medieval, que si això no és compleix, poden arribar a ser rebutjades o fins i tot punides. Un dia a Requena, va celebrar-se una boda en la qual la núvia ja no era verge i aquesta, per tal d'enganyar el seu marit va inventar-se que estava posseïda pel dimoni. El mossèn li va practicar un exorcisme, però de res va servir, l'única forma que tenia aquest de sortir era "*esquinçar, ben eixamplar aquell forat qual té guardat més en son cos*", fent així una argúcia perfecta per convèncer al seu nuvi i la resta d'invitats sense tenir que destapar el pecat comès.

En quant a l'acte sexual, als dos llibres apareix simbolisme referint-se a aquest, en el primer l'home era la força d'armes i la dona el castell en el qual entrar. En aquest es parla d'entrar en el pesebre i en un altre cas s'hi refereix com un rusc.

El protagonista, explica com gairebé es casa amb una beguina, però en veure la seva maldat i la seva actitud va repensar-s'hi, llavors va pagar-li el que li devia de cuidar-li la casa i la va fer fora. La malvada beguina, quan li preguntaven pels successos afirmava que volia posar-se al llit amb ella però no va cedir-hi perquè volia mantenir la seva puresa. No només menteix en la falsa acusació cap a ell sinó que a més a més tampoc era verge.

Salomó en la seva lliçó, diu que les que no arriben verges al matrimoni, en enviudar no deuen quedar-se l'herència, i les que cometen adulteri deuen ser sentenciades:

*“[...] e morir deu
sentenciada:
apedregada
per la llei vella;
dins en Castella
mor degollada;
alt enforcada
en Aragó;
per lo fur, no
mor en València;
sols penitència
pecuniària
rep fornicària;
puta bagassa,
ab simple passa
punició!”*

D'aquesta forma detallada relata el tipus de punició que reben segons la ciutat que es troben, i destaquem que a València només és una sanció monetària, fet que descontenta l'autor. En aquest fragment, també podem veure un clar exemple de llenguatge vulgar que en *Tirant lo Blanc* també podem trobar en els diàlegs de Plaerdemavida. I amb aquesta mostra de sentències, entrem en un dels temes més abundants en l'*Espill*, els càstigs a les dones pels seus pecats i malvestats.

Un dels més cruels i que potser criden més l'atenció per la seva raresa és el que li fan a una hostalera per matar el seu pare, i conjuntament amb el seu germà robar-li i fugir:

*“[...] ella fon presa
e nua mesa
dins una bóta,
e, closa tota,
ab companyia
de serp, bugia
i d'un vell gall,
lo riu avall
la capbussaren
e la llençaren”.*

No n'hi havia prou amb tancar-la dintre d'una bota amb aquestes tres bestioles, sinó que a més a més, la van llençar rodolant riu avall perquè s'ofegés. Aquest fet denota una gran cureldat i insensibilitat, que trobarem durant tota la lectura cap a la figura

femenina. Tot i que aquest sigui el més cridaner n'hi ha molts al llarg del llibre dels quals només farem a continuació un petit recull dels més destacats.

En una altra ocasió, una dona és sentenciada per haver matat al seu marit amb una poció somnífera. Primer va ser soterrada amb el mort damunt, després desenterrada viva i portada amb un carro fins a fora del raval i finalment cremada. En altres casos també poden ser degollades, penjades i fins i tot una fou desquarterada per fer d'alcavota i conduir el seu fill a dormir amb les seves fresques clientes. Destaquem un cas d'una dona que fou sentenciada per adulteri, i amb el seu enginy, va trobar la forma de prorrogar la seva mort durant tres anys, aquesta forma era quedant-se embrassada dels propis carcellers, llavors ajornaven l'execució fins que tenia el fill, però, tan pronte neixia, s'hi tornava a quedar. Veiem així la gran vairetat de càstigs que afectaven a la societat de l'època, en aquest cas a la part femenina, que com veiem era fortament reprimida. Amb això podem pensar que a l'igual que passava amb la Viuda Reposada, l'astúcia femenina era vista com una maldat, mentre que l'astúcia masculina era considerada intel·ligència. A més a més alguns dels càstigs estaven lligats amb creences religioses o actes de fe, per exemple el d'una dona acusada d'infidelitat, a la qual li van fer agafar un ferro calent per a saber si era culpable o innocent. Si es cremava era culpable, i si la mà es refredava era innocent, clarament això era impossible. Tan despietades eren aquestes condemnes que causaven tal terror que en un cas hi ha una dona que prefereix penjar-se abans que la trobin.

El tema de la feina, era un apartat més dedicat als homes, ja que les dones solien estar més en la llar i cuidant els fills, tot i així en aquest llibre, han anat apareixent diversos oficis fets per dones i alguns d'ells avui dia ja no existeixen.

Ens parla d'oficis com el de peixatera, pollatera, serventa, cuinera, dida i fins i tot de bagassa (prostituta), que encara que fos deshonrós, seguia sent un ofici. Quan parla de les peixateres, ens explica que son unes robadores, que tenen estratègies per vendre més i més car, com per exemple enganyant en el pes.

En quant a l'aspecte femení, llevat d'alguna descripció de roba, com la del vestit a flors roges amb una divisa que portava la seva primera dona, no parla massa sobre vestits com passava a l'altra lectura. En canvi, fa diverses descripcions d'elles i de com es maquillaven.

Seguint el mateix model que el de Carmesina, el protagonista descriu la seva primera dona igual que ella, molt rossa i de pell molt clara, d'acord amb els cànons de bellesa del moment. També parla de com es fabricava la cera depilatòria, amb una pasta feta d'oli de ruda, ginebre, pols de gingebre i molla de muga. S'untava els llabis i les celles amb una untura de sutge de rovell de color vermell.

Finalment, a l'inici del llibre, fa una descripció prou acurada del cos d'una dona anciana. Tindrà la panxa amb plecs com una manxa, amb una pell com la roba de ternell, les

mamelles com bossots buits, li farà olor l'aixella, portarà els cabells alquenats, el front estirat i no tindrà dents.

Podem conèixer accessoris i alguna prenda també en la enumeració següent, aquí explica tots els regals que li feia a la seva primera dona perquè estigués contenta:

*“Volent restar
sens del tot rompre,
jo só qui compre
alfarada, tressa¹,
llistada peça,
bell drap del coll,
corda, trescoll²,
bonys e polseres,
spill, orelleres,
crespina³, trena,
collar, cadena,
coral e llambre,
àloes, ambre⁴,
prou atzabeja,
claver, corretja,
bossa, aguller,
pinta, crenxer,
stoig, gavinets,
guants, ventallets,
calces, tapins⁵
ab escarpins
de vellut blau,
mig cofre i clau, quant
trobar puc;
e tot lo hi duc”.*

tressa¹. Trena

trescoll². Peça de teixit fixada que penja darrera el capell i cobreix el bescoll fins tocar l'esquena.

crespina³. Parament de cap per a les dones consistent en una franja teixida i obrada.

ambre⁴. Substància resinosa i aromàtica de la consistència de la cera.

tapins⁵. Calçat.

Una nova temàtica que introduïm en aquest anàlisi és la higiene, o més ben dit mala higiene. Pareix estrany tenint en compte que el seus antecedents romans tenien una gran afició a les termes o banys públics, de fet aquests constituïen un pilar fonamental de la vida social. No obstant en l'època medieval, aquests tipus de banys eren mal vistos sobretot per l'Església, doncs estaven lligats amb la prostitució, ja que allí es juntaven molts homes i dones despullats i en ocasions eren tapaderes que amagaven burdels.

La forma en que Jaume Roig descriu la poca higiene femenina ratlla l'escatologia, i en el segon llibre, quan parla de la seva primera dona, ho descriu de la manera següent:

*“Sovint al llit
se orinava
he fressejava.
D'altre podia
quan li venia
son ordinari:
sens pus pensar-hi,
comes e cuixes,
les calces fluixes,
tot se n'omplia;
drap si es metia,
ab tal olor
e tal color
com Déu se sap,
llançava el drap
per los racons,
davall caixons
entre la palla”.*

No ens parla només de la mala higiene, sinó també la deixadesa. També diu que durant mig any vestia una camisa brodada amb la seva divisa, i que mai se la treia fins que estava podrida i feta trossos. Veiem aquí l'escatologia en els nombrosos detalls que aporta en la descripció. També en un altre apartat, relata que tan forta era aquesta olor que quan les dones tenien el període no anaven a missa perquè no es podia suportar. Avui dia, hi ha llocs del món on les dones durant aquests dies no poden entrar a l'església perquè es consideren impures, possiblement en l'Edat Mitjana això també tingués a veure.

Ens trobem amb una eglèsia cristiana molt enfortida i assentada, i això es mostra a través de les dos lecutres que hem fet, sobretot en la vida privada. Propera l'arribada de la quaresma, aquest li comenta a la seva dona de partir el llit per tenir continència, ja que en aquest període de penitència no es poden mantenir relacions sexuals seogns la religió cristiana. La resposata de la seva dona fou: *"l'hom qui s'absté d'això en Quaresma, a*

Cinquagesma cornut se troba!". Aquesta és una forta crítica cap a la muller deguda a la importància de la religiositat en el seu temps. La beguina que volia prendre com a muller, diu que sovintejava molt l'Església, i resultà que s'entenia amb el capellà. Per a nosaltres, és una simple història, però per a l'època, això suposava una forta reprensió per a la religió i els eclesiàstics. També explica que per Dijous Sant, portava la creu, vestida d'hàbit i estretament cenyida. Al coll duia una medalla i grans de paternòsters i a sobre el cor un reliquiari d'or.

A partir de l'aparició de Salomó en la narració, comencen a aparèixer moltes referències i anècdotes bíbliques o religioses. En una ocasió, comenta que va existir un papa que era una dona i ningú va adonar-se'n fins que va tenir un fill, i per això va inventar-se una cadira que tenia un forat al seient mitjançant la qual tocaven els genitals del candidat per comprovar que realment era un home. També, com no, es remunta a la història d'Adam i Eva per explicar el pecat original i perquè les dones són dolentes. Aquí fa una comparació de la dona amb l'os de la costella amb el qual fou creada, afirma que que si Déu va triar la costella és perquè la dona havia de ser així, ja que la figura femenian, com que és rodona, s'adapta poc amb un cos recte i pla.

Contràriament al *Tirant lo Blanc*, aquest culpa la dona del desig sexual mentre que en l'altre llibre és l'home. Ho fa amb tal explicació:

*“Envergonyida,
al natural
lloc maternal
per fer infants,
de fulles grans
de les figueres,
verdes, lleteres,
faí cobertura.
En llur fissura
tocà-hi la llet:
lleixà-hi de fet
la ordinària
hereditària
pruija ardor.*

Com hem pogut comprovar, *Tirant lo Blanc* ens ofereix una visió idealitzada de la dona mentre que *l’Espill* és completament misogin. Per acabar de corroborar aquesta afirmació veurem el mateix exemple enfocat de maneres diferents segons el llibre. Recordem que en la primera lectura, Tirant diu que Jesús ressuscitat s’aparegué primer a les dones perquè eren de major honor, i exactament el mateix fet Jaume Roig afirma que s’aparegué primer a elles perquè sabia que eren unes xafarderes hi farien córrer la veu ràpidament.

A diferència de l’altre, aquest llibre ens parla de la vida de les monges i què feien al convent. El protagonista, quan coneix a la novícia diu que només sap fer dolços, confits de taronges, llimona i codony i també torrons i collir flors pels jardins per fer perfums, fent-nos entendre que la vida al convent no era molt costosa. Tot i així, la real descripció de la vida de les monges la fa la novícia quan li explica a ell la rutina d’aquestes amb fortes crítiques. Però, si deixem de banda les crítiques i ens quedem amb la base de l’explicació podem extreure alguns del seus hàbits. Resaven, cantaven al cor, cuidaven l’hort, feien pastissos... també nombra que contractaven paletes perquè construïssin finestres perquè entrés el sol per tot arreu, cosa que no era a l’abast de tothom.

Avui dia, potser tenim la idea del convent com un lloc de clausura, però la veritat és que no era ben bé així. Aquestes podien sortir del convent, anar a veure la seva família, rebre visites... i una cosa de les que m'ha sobtat més és que segons el llibre anaven a la platja.

En aquesta obra son tan fortament atacades que les acusa de mantenir relacions sexuals, quedar-se embarassades i avortar. Un dia una merlina (monja) va seduir un jove galant per a practicar el prohibit afer, però aquest finalment va marxar perquè si aquesta era suposadament casada amb Déu, ell no podia fer-li tal deshonor. I no és prou que cometin pecats, sinó que a més a més inciten als altres a cometre'ls. La novícia explica que una de més vella, quan era donzella, li va ensenyar a fetillar, embruixar, avortar, saber fingir virginitats... i li feia creure que no eren pecats. La monja que s'encarregava de l'hort va dir-li que havia de parir a qualsevol preu i que l'home que tenia ja era gran, i si veia que fallava li cedia la seva pròpia cambra per a que pogués complir el seu propòsit amb algú altre.

Al final de l'obra, destaca les virtuts de dues dones com ja hem dit, Isabel Pellisser i la Mare de Déu, les úniques considerades bones. Sobretot aquesta última que l'exalça per sobre de tot com veurem a continuació:

*“Déu sols n’ha absolta
de totes una,
lluent com lluna,
centillant stela,
mes que cel sella,
ab lo sol sola,
com voltor vola,
abella bella,
ovella vella
e signant cigne,
fénx insigne,
colent coloma
ben olent goma,
segur cegonya.
[...] Més que neu blanca,
rosa, gesmir
e flor de llir;
més que mirall*

Imatge central del *Frontal d'Avià*

*e pur crestall
immaculada,
no mai tacada
de l'heretatge,
hac ventatge,
sublimitat,
gran dignitat
e privilegi [...]"*

A banda d'aquesta sèrie d'elogis, venera la Verge Maria per ser verge i no haver mantingut mai relacions sexuals, és casta i pura, qualificant-la com la prenyada perfecta. Afegeix que quan va parir no va sentir cap tristesa ni dolor. Aquest és el càstig que tenen les dones per culpa d'Eva i el seu pecat, però, ella no perquè és diferent de la resta. El seu nom, *Maria*, vol dir punt central, alba, vela, il·luminada que il·lumina el caminant, així que la seva excel·lència ja prové de quan era petita, que va ser dedicada a servir al temple, on va ser un exemple de santedat, i d'aquesta manera continua explicant la seva vida. Veiem doncs, que aquesta devoció per la Verge, corrobora l'afirmació que hem fet abans sobre que l'Edat Mitjana és una època molt religiosa i sobretot mariana.

Finalment, accepta que tot i ser dolentes, les dones alguna virtut tenen, i arriba a la conclusió que s'han de tolerar però no estimar, i sobretot anar molt alerta amb elles.

El llibre acaba amb el protagonista en edat avançada, que s'ha allunyat de les dones i es dedica a fer bones obres.

5. CONCLUSIONS

Amb aquest treball hem après a fer una descripció d'una societat a través de llibres literaris. Per a això ha fet falta una bona recerca d'informació per a comprendre i analitzar bé els elements i les situacions. A més a més, hem après més sobre l'Edat Mitjana. Sabem que és un llarg període de temps caracteritzat per la seva societat estamental i que a més a més està fortament influït per la religió.

Sabem més sobre els autors del segle XV sobretot de Joanot Martorell i Jaume Roig que son els que hem treballat. I a més a més, la pròpia visió de l'escriptor, també ens ha servit per a completar aquest anàlisi ja que són contemporanis als fets. Roig, té una actitud més popular i més lligada als gustos de la burgesia del moment, i empra un registre més col·loquial i satíric, mentre que Martorell empra un vocabulari més culte que barreja amb el col·loquial segons el personatge que ho requereix. Aquest, té una visió de la dona molt semblant a la dama idealitzada dels trobadors, tot i així, també ha mostrat la part dolenta encara que en menys mesura, donant una imatge més versemblant. Per l'altra banda, Jaume Roig és un autor misogin que tanta és la seva exageració en l'odi femení que la versemblança va desapareixent a mesura que vas llegint, quedant la seva obra totalment desproveïda de la idealització trobadoresca. Tot i així, és important saber diferenciar el contingut misogin per quedar-nos amb la base de realitat. Aquesta gran diferència de pensament dels dos autors ens ha servit per adonar-nos dels diferents punts de vista sota els quals es pot interpretar el mateix assumpte i contrastar, i per a donar més solidés a aquelles coses que tot i així comparteixen.

Això ha estat ampliat amb continguts de l'anterior curs i d'aquesta forma hem aconseguit enriquir i completar la informació perquè tingui més fonament, posant per exemple a Isabel de Villena, escriptora que per contra de Jaume Roig valora les dones i les exalta. Possiblement aquesta sorgís com a rèplica a tota aquesta literatura misògina. També podem comparar l'esperit cavalleresc de l'obra de Joanot Martorell amb l'obra de Roís de Corella on està completament absent i la misogínia que podem trobar en una obra del mateix, *Tragèdia de Caldesa* amb la seva abundància també a l'*Espill*.

Destaquem del *Tirant*, que en ell s'hi troben les més variades pràctiques sexuals i d'alcauoteria, aquesta llibertat i detallisme eròtic contrasta absolutament amb els textos de predicadors com Eiximenis o Vicent Ferrer.

De *l'Espill*, destaquem l'escatologia que apareix al llarg del relat, que queda molt allunyat de la subtileza que emprava Martorell en la seva obra.

Tirant lo Blanc i *l'Espill*, per tant, son obres amb una idea diferent, però base igual, ja que formen part de la mateixa època i per tant descriuen la mateixa societat, tot i així, el primer parla més de la vida cortesana i la noblesa, mentre que el segon descriu més la classe mitja o baixa. Podem afirmar doncs, que a través d'aquestes obres podem trobar descripcions dels diferents estrats socials de l'època des de la cort a una peixatera del mercat, i aquesta varietat ens ha permès parlar de la societat en general sense centrar-nos en un sol sector.

La dona medieval estava molt lligada amb l'Església, que influïa en gran part de la seva vida. Tenim la descripció de dos dones pertanyents a la religió que son oposades i que per tant serien la representació de la mala i la bona conducta. Per una banda tenim a Eva, la culpable del pecat original, i per l'altra a la verge Maria, que és divina per les moltes virtuts que posseeix. Aquest tema és molt remarcat en l'obra de Roig, que insisteix repetidament en Eva com la culpable de la maldat femenina i exalta la verge per sobre de totes, donant exemple de la realitat (Eva) davant de l'ideal (Maria). Insistim en que en trobem en una època molt mariana on existia una gran devoció per la Verge.

Les dones, no podien mantenir relacions sexuals sense estar casades, perquè així ho manava la Santa Església, norma no aplicable als homes. Si s'infringia aquesta norma, podien ser rebutjades pels homes o fins i tot castigades com hem vist en les nombroses sentències que patien. No parlem només de multes pecuniàries, sinó de sentències de mort i tortures, sense obviar que en ocasions l'home podia maltractar la muller sense que fos mal vist.

Des de que naixien, les dones eren propietat del seu pare i es trobaven baix el seu mandat fins que trobaven marit que passava a exercir control sobre elles, per tant, una dona mai arribava a ser lliure del tot ja que sempre es trobava baix el control masculí. Podem suposar així, que una dona només era completament lliure quan era viuda.

El matrimoni llavors, era com un deure en la vida, es suposava que quan arribaves a una certa edat havies de casar-te i tenir fills. Hi havia molts matrimonis de conveniència per diverses qüestions, normalment per qüestions polítiques o econòmiques. Hem pogut veure en diversos passatges que un matrimoni avantatjós era ofert pels nobles a als seus servents en senyal de gratitud, com si fos un obsequi sense valor sentimental. El

fruit d'aquest matrimoni eren els fills, per això l'Emperadriu s'excusava de casar-se, perquè no podia tenir descendència.

A banda d'això, les classes socials també dificultaven les relacions amoroses, ja que persones d'estaments diferents no podien estar junts. Això era el que passava inicialment amb Carmesina i Tirant, que ella era la princesa de l'Imperi Grec i ell un cavaller. El mateix que recrimina Jaume Roig a la seva mare, que mort el seu pare es casa amb un altre home més noble i ric.

Remarquem la importància de la vida cortesana i de la relació que tenien les serventes amb els nobles. Com hem observat en *Tirant lo Blanc*, hi havia una gran complicitat entre senyors i vassalls, posant per exemple el personatge de Plaerdemavida. Aquesta era qui feia d'alcalde entre la princesa i el cavaller, i també de consellera fins i tot amb l'emperador. La vida noble era molt tranquil·la, la senyora tenia les seves donzelles, cuineres, dides... i podia dedicar-se al lleure. Per contrapunt, les classes més baixes havien de treballar dur, i és aquí on ens apareixen els oficis de pescatera, pollatera i inclús la feina de bagassa.

D'aquesta manera, anem construint una visió general de la dona. Les més riques, gaudien de preciosos vestits i divises, molt brodats i ornamentats amb pedres precioses i cenyits a la cintura, i lluïen una pell blanca i llisa, amb cabells rossos i carns redones, mentre que la gent més humil vestia amb robes més senzilles i no lluïa tan clara pell. Es fabricaven elles mateixes el maquillatge i productes de bellesa, encara que no n'hi hagués molts. Però, tot i així, encara que gaudissin d'un gran armari i bellesa, Jaume Roig remarca la falta d'higiene. Es rentaven poc, es canviaven poc la roba i tenien poc hàbits de neteja com ja hem pogut veure anteriorment.

Dintre dels estaments socials, també torbem a les monges. Aquestes es dedicaven a les feines considerades de la dona com eren cosir, fer el menjar, cuidar l'hort... però en la seva obra, Jaume Roig fa una forta crítica a aquestes on les representa com dolentes i en ocasions pecadores. Sabem cert que la clausura d'aquestes no era tan estricta com nosaltres creiem, ja que rebien visites i se'ls permetia sortir del convent per visitar els familiars. A això l'autor afegeix que anaven a banyar-se a la platja.

Per resumir, es suposava que una bona dona havia de ser honesta, verge abans del matrimoni i amb capacitat per reproduir-se. També havia de tenir bons hàbits o qualitats com fer les feines de la llar o saber cosir, que era l'entreteniment per excel·lència.

Si ho mirem en el seu conjunt, podem veure com han evolucionat les coses al llarg del temps. Sobretot com ha canviat el concepte de matrimoni, l'edat per casar-se i tenir fills i els costums i lleures de la dona, però sobretot, i per acabar aquestes conclusions, voldria remarcar que en l'Edat Mitjana existia una forta desigualtat entre el sexe masculí i el femení, però, avui dia tot i haver millorat molt, segueix sense existir el concepte d'igualtat.

6. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA

Bibliografia

- DE VARGAS LLOSA, Mario, *Lletra de batalla per Tirant lo Blanc*. Ed Edicions 62, Barcelona, 2010.
- DE ARIÈS, Philippe i DUBY, Georges, *Historia universal de la edad media*. Ed Taurus, París, 1985.
- DE ÁLVAREZ, Vicente Ángel, *Historia de la vida privada*. Ed Ariel, Barcelona, 2002.
- DE MARTORELL, Joanot, a cura de Riquer, Martí, *Tirant lo Blanc*. Ed Ariel, Barcelona 1990.
- DE ROIG, Jaume, a cura de Carré, Antònia, *l'Espill*. Ed Quaderns crema, Barcelona, 2006.

Webgrafia

- VIQUIPÈDIA - literatura medieval [20/09/2017]
https://ca.wikipedia.org/wiki/Literatura_medieval
- VIQUIPÈDIA - Edat Mitjana [20/9/2017] https://ca.wikipedia.org/wiki/Edat_mitjana
- CARDONA VIVES - el esplendor de la valencia del siglo XV [21/09/2017]
<http://www.cardonavives.com/artdocumentos.asp?id=2082&tit=El%20esplendor%20de%20la%20Valencia%20del%20siglo%20XV>
- BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES - Joanot Martorell [29/09/2017]
http://www.cervantesvirtual.com/portales/joanot_martorell_i_el_tirant_lo_blanco/autor_bibliografia/
- ESCRITORS.CAT – Joanot Martorell [29/09/2017]
https://www.escriptors.cat/autors/martorell/pagina.php?id_sec=980
- VIQUIPÈDIA - Joanot Martorell [30/09/2017]
https://ca.wikipedia.org/wiki/Joanot_Martorell
- VIQUIPÈDIA - Tirant lo Blanc [05/10/2017]
https://ca.wikipedia.org/wiki/Tirant_lo_Blanco

- BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES – Joanot Martorell i Tirant lo Blanc [12/10/2017]

http://www.cervantesvirtual.com/portales/joanot_martorell_i_el_tirant_lo_blan/

<http://www.sapiens.cat/ca/notices/2017/11/tirant-lo-blanc-entre-la-ficcio-i-la-realitat-7835.php>

- SLIDE SHARE – Tirant lo Blanc, personatges femenins [13/10/2017]

<https://es.slideshare.net/imsosu/tirant-lo-blanc-final-personatges-femenins-marta-p-ariadna-p-jlia-slvia-patrcia>

- EL PERGAMÍ DE L'ERMENGARDA - roba de dona en l'Edat Mitjana [20/10/2017]

<https://apertumest.wordpress.com/2011/06/27/vestit-alta-edat-mitjana/>

- VIQUIPÈDIA – Jaume Roig [01/12/2017] https://ca.wikipedia.org/wiki/Jaume_Roig

- AVISAT. – Jaume Roig [02/12/2017] <http://www.visat.cat/traduccion-literatura-catalana/cat/autor/31/5/classics-medievals/jaume-roig.html>

- ESCRITORS.CAT – Jaume Roig [02/12/2017]

https://www.escriptors.cat/autors/roig/pagina.php?id_sec=3688#top

- VIQUIPÈDIA – L'Espill [23/12/2017] [https://ca.wikipedia.org/wiki/Espill_\(Jaume_Roig\)](https://ca.wikipedia.org/wiki/Espill_(Jaume_Roig))

- COMER O NO COMER – Así era la lactància al final de la Edad Media [27/12/2017]

<http://comeronocomer.es/con-respuesta/asi-era-la-lactancia-al-final-de-la-edad-media>

- DETECTIVES DE LA HISTORIA – Higiene en la Edad Media [02/01/2018]

<https://www.detectivesdelahistoria.es/la-higiene-en-la-edad-media/>

- EL MUNDO - Las monjas en la edadmedia no respetaban la clausura [08/01/2018]

<http://www.elmundo.es/sociedad/2017/01/07/586ea662468aebec798b4619.html>

- ARTEGUIAS – Religiosidad medieval [12/01/2018]

<http://www.arteguias.com/religiosidadmedieval.htm>